

Kiss Zsuzsanna – Klement Judit

GYÁNI ÉS TISZTELŐI

Gyáni Gábor akadémikus idén ünnepli 70. születésnapját. A jeles alkalom tiszteletére 2020. szeptember 8-án az ünnepeltet konferenciával köszöntötték kollégái és tanítványai a Humán Tudományok Kutatóházában,¹ s most a *Századok* is külön összeállítással tiszteleg előtte.

A Hódmezővásárhelyről induló Gyáni Gábor történelem iránti vonzalma – saját bevallása szerint – tízéves kora körül kezdődött, amikor az iskolában először találkozott a történelem tantárggyal. Nem mellékesen ugyanekkor személyes életébe is belépett a Történelem, hiszen az '56-os szerepvállalása miatt börtönbüntetésre ítélt édesapja ekkoriban tért haza a váci fegyházból.² Gyáni történelem iránti elhivatottsága mellé már a középiskolában társult a szociológiai látásmód iránti fogékonysága, amely a debreceni egyetemi évek alatt ért össze tudatos társadalomtörténeti kutatási szemléletté.³ Ennek eredménye lett a Ránki György témavezetése mellett írt történelemtanár szakos szakdolgozata Hódmezővásárhely legnagyobb adófizetőiről, egy 1974-ben kifejezetten újszerű témáról.⁴

A társadalomtörténeti elkötelezettség mellett az új témák és források iránti nyitottság a kezdetektől jellemezte Gyáni Gábort. Első monográfiája az első munkahelyén, a Budapest Főváros Levéltárában „talált”, 1927-es fővárosi házi-cseléd-statisztika feldolgozásából készült.⁵ A városi társadalom e marginalizált-ságában is jellegzetes csoportjának történeti-szociológiai vizsgálatát követte a városi munkásság lakás- és életkörülményeinek elemzése,⁶ majd a városi alsó rétegek történetére szervesen épülő szociálpolitikai áttekintése, melyeket már az MTA Történettudományi Intézetének kutatójaként publikált.⁷ Ezt követően

---

¹ Az esemény meghívója és résztvevőinek névsora: <https://bit.ly/2FjRIBL>, letöltés 2020. okt. 1. A konferenciát a BTK Történettudományi Intézet Újkori Témacsoportja és az ELTE Társadalomtudományi Kar Összehasonlító Történeti Szociológia Tanszéke szervezte. A konferenciáról készült felvétel elérhető: <https://bit.ly/3kixa18>, letöltés 2020. okt. 25.

² Édesapja történetét itt foglalta össze: *Gyáni Gábor: A politizáló értelmiség sorsa a 20. században: Gyáni Imre élete*. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2013–2014*. Szerk. Kovács István – Presztóczy Zoltán. Hódmezővásárhely 2014. 213–234.

³ Gyáni szakmai visszaemlékezéséhez lásd *Gyáni Gábor: Utam a társadalomtörténethez*. Korall 2005. 21–22. sz. 193–196.

⁴ A szakdolgozatból később publikáció is született, *Gyáni Gábor: Hódmezővásárhely legnagyobb adófizetői (1888–1941)*. *Történelmi Szemle* 77. (1977) 626–640.

⁵ *Család, háztartás és a városi cselédség*. Bp. 1983.

⁶ *Bérkaszárnya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja*. Bp. 1992.

⁷ *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. Bp. 1994.

fordult a nagyvárosi élet vizsgálata felé, amiben a hagyományos várostörténeti szempontok mellett – az angolszász hagyományt a hazai kutatásban meghonosítva – nagy hangsúlyt helyezett a kultúra- és mentalitástörténeti aspektusokra is.⁸ Az ünnepeltnek ezek a munkái jól mutatják – a hazai történetírásban addig jó-szerével ismeretlen vagy szisztematikusan legalábbis nem alkalmazott – társadalomtörténeti szemlélet előnyeit: Gyáni írásaiban korábban nem kutatott témák, a történeti vizsgálódáson többnyire kívül rekedt társadalmi csoportok, új források és értelmezési lehetőségek kaptak elsőbbséget.

Mindezzel párhuzamosan zajlott Magyarországon a társadalomtörténet intézményesülése is, előbb a Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület megalapításával, amelyben Gyáni Gábor alapítóként vett részt és később elnöke is volt, majd a társadalomtörténet egyetemi kurzussá válásával. Az ELTE Szociológiai Intézetének Történeti Szociológia Tanszékén kidolgozott tananyagban Gyáni Gábor lett a két világháború közötti korszak felelőse és oktatója. Az egyetemi előadások tematikáját követve született az első magyarországi társadalomtörténet tankönyv is, a Kövér Györggyel közösen jegyzett *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* kötet, amely 1998-as első megjelenése óta a hazai társadalomtörténet-oktatás alapja. Az ELTE Szociológia Intézete mellett az 1990-es években Gyáni Gábor egy időre Debrecenbe is visszatért oktatóként.

A 2000-es évektől kezdve Gyáni Gábor érdeklődése egyre inkább a történelem-elmélet és a történeti elbeszélés elméleti problémái felé fordult, aminek eredményei azóta is folyamatosan jelennek meg.⁹ Oktatói munkáját ekkor már a Central European University történeti tanszékén és az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Program rendszeres óraadójaként is folytatta. S fontos megemlékezni szerkesztői működéséről is, amelyet korábban a *Történelmi Szemle*, valamint alapítása óta a *Budapesti Könyvszemle* (BUKSZ) szerkesztőségének tagjaként végez, és amely kiegészül más folyóiratok (például *The Hungarian Historical Review*, *Korall*) szerkesztőbizottsági, tanácsadó testületi tagságával is.

Ahogy a *Gyáni 70* ünnepi konferencián a laudációban is elhangzott, Gyáni Gábor kivételesen termékeny és sokoldalú szerző, munkáira a hazai és a nemzetközi történész szakma is rendkívül sokszor hivatkozik. Az ünnepelt tudományos

⁸ Hétköznapi Budapest. Nagyvárosi élet a századfordulón. Bp. 1995.; Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten. 1870–1940. Bp. 1998.

⁹ A számos tanulmány és publicisztika mellett a témában megjelent néhány önálló kötete: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Bp. 2000.; Történelemszisztematika. Bp. 2002.; Posztmodern kánon. Bp. 2003.; Relatív történelem. Bp. 2007.; Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Bp. 2010.; A történelem mint emlék(mű). Bp. 2016.; Nemzeti vagy transznacionális történelem. Bp. 2018.

sokoldalúságához illeszkedett már a szeptemberi konferencia tematikus változatossága is, és ugyanezt erősítik a *Századok* jelen számában megjelenő tanulmányok, amelyek számos ponton kapcsolódnak (néha szorosan, néha áttételesen) az általa vizsgált vagy a hozzá valamilyen módon kötődő területekhez.

Szilágyi Adrienn alapkutatásokra épülő elemzése a Károlyi család alföldi uradalmainak a 19. század derekán (1827–1877) működött közös igazgatását vizsgálja. A közös családi kezelésben tartott birtokok helyi központja Hódmezővásárhely volt, az a település, ahol száz évvel később Gyáni Gábor gyermek- és ifjúkorát töltötte. Fónagy Zoltán tanulmányában olyan eseményeket vizsgál, amelyek 1848 márciusa és júniusa között zajlottak és a kollektív erőszak jelenségével írhatók le. A paraszti világbeli 1848-as események tipizálási kísérlete szorosan kötődik Gyáni Gábor érdeklődéséhez, aki a társadalmi mozgalmak, 1956 története és a történeti emlékezet elméleti kérdéséhez kapcsolódva is foglalkozott a kollektív erőszak témájával. A 19. századi körkép következő írása Varga Bálint tanulmánya, aki fogalomtörténeti elemzéssel keresi a magyar birodalmi, nagyhatalmi gondolkodás korabeli jelenlétét. Végül a hosszú 19. századot tárgyaló írások sorát Baráth Katalin elemzése zárja, aki a Gyáni Gábor által a tömegkultúráról írtakhoz kapcsolódva vezeti fel tanulmányát a futball nemzeti és nemzetek feletti jellegéről, az „angol játék” elterjedésének első évtizedéről.

A Gyáni Gábor által is vizsgált szociális gondoskodás/gondolkodás 1945 utáni történetének izgalmas eleme a Keller Márkus tanulmányából megismerhető Öregek Háza a budafoki kísérleti lakótelepen. Az elemzésnek köszönhetően a konkrét épület körüli diskurzus és annak tervei révén a Kádárkorszak idősekről alkotott felfogása is megfoghatóvá válik. Kövér György tanulmányának tárgya, Pach Zsigmond Pál az 1945 utáni magyar történetírás egyik központi alakja, aki nem mellesleg Gyáni Gábor főnöke is volt az MTA Történettudományi Intézetében. A Pach által megfogalmazott, ügynevezett elkanyarodás-elmélet körüli vitában Gyáni Gábor is részt vett, a tanulmányban ugyanakkor az 1990-es évek elején zajló vita pusztán kiindulópont, Kövér György célja, hogy megrajzolja Pach történetírói életútját az elmélet megszületéséig, a Domanovszky-iskolabeli gyökereitől a marxizmusig, és ezzel egyben újragondolja az elkanyarodás-elmélet értelmezési kereteit. Míg a Pachról szóló tanulmány a hazai historiográfiai irodalomhoz járul hozzá fontos és új elemekkel, addig Bódy Zsombor írása a jelenkortörténetnek a történeti ismeretelméletben elfoglalt helyéről és értékeléséről általános történelemelméleti kérdéseket tárgyal hazai és nemzetközi historiográfiai irodalomra építve. A jelenkortörténetnek történeti tárgygyá válásáról szólva Bódy Zsombor a történetírói időfelfogás, az emlékezet történeti értelmezése és maga a történetírói szakma

alapkérdéseit tekinti át, csupa olyan témát, amely Gyáni Gábor munkáinak is középpontjában áll.

A *Századok* 2020. évi 6. számának szerzői, miként a szeptemberi konferencia előadói is tették, tisztelettel és szeretettel köszöntik minden kollégája, diákja és barátja nevében Gyáni Gábort, a történészt, a termékeny szerzőt, az elkötelezett oktatót, kutatási témavezetőt, szerkesztőt, a hazai tudományos közélet aktív tagját, a kollégát, barátot, mestert. Jó egészséget és még sok-sok termékeny évet kívánunk!